

זיקות למקרא בשירי ילדים מאת אלה אמיתן וילנסקי

סמדר פלק-פרץ

מבוא

המשוררת אלה אמיתן וילנסקי מזוהה בתודעה הישראלית בעיקר הודות לשירה 'במדינת הגמדים', שפורסם באוקטובר 1940 בשבועון 'דבר לילדים'.¹ לאחר שנתיים פורסם השיר גם בקובץ שיריה השני, 'ינוקא'.² השיר, בלחנו של יצחק לוי, צבר פופולריות סוחפת וזכה לחיי מדף ארוכים – על כך יעיד אף עיבודו למחזמר (1975) לאחר עשרות שנים מעת פרסומו. בטור מיוחד שפורסם בעיתון מעריב סיפרה אמיתן וילנסקי כיצד נולד שירה והסתייגה מהכתרתו ליצירתה הטובה ביותר:

המלחין הצרפתי הנודע מוריס ראוול אמר פעם, שאינו אוהב את יצירתו הפופולרית 'בולרו'. הוא הרי יצר יצירות מוסיקליות העולות בהרבה על 'בולרו' – אך ברגע שמזכירים את שמו, מיד מעיר מישהו: 'ראוול – אה בולרו! רגש דומה גם לי, להבדיל אלף הבדלים, לגבי שירי הפופולרי 'במדינת הגמדים'. לדעתי, כתבתי שירים לילדים העולים על שיר זה. אלא נראה שנכון הפתגם שספרים ויצירות יש להן מזל משלהן.³

---

* תודה למכון גנזים על הסיוע בגישה אל עיזבונו של אלה אמיתן וילנסקי. תודה וברכה אף לד"ר עקיבא המאירי על עזרתו לכל אורך הדרך.

¹ אלה וילנסקי, 'במדינת הגמדים', **דבר לילדים** (1.10.1940), עמ' 14.

² הנ"ל, ינוקא: שירי ילדים, תל אביב 1942.

³ אלה אמיתן, 'כך נוסדה "מדינת הגמדים"', **מעריב**, 2.8.1979, עמ' 21.

השיר 'במדינת הגמדים', דבר לילדים, 1.10.1940

ואכן, מעבר לשיר זה יצרה אמיתן וילנסקי יצירה פואטית עשירה: היא פרסמה שירים רבים בשבועון 'דבר לילדים', ושירה כונסו ב-13 קבצים, ששלושה מהם ספרי שירה למבוגרים.⁴ יצירתה של אמיתן וילנסקי הוכרה והוזכרה בספרים הנוגעים ליוצרות בנות תקופתה: אוריאל אופק נדרש בהרחבה לשירתה,⁵ ודנה קרן-יער שייכה אותה לגל השני של יוצרות עבריות לילדים.⁶ היבטים ביצירתה המתקשרים להתרכזות בצדדים הגופניים של הגבורה הלאומית הזכיר חנן חבר, שעסק בשירת מגוון משוררות בנושא זה.⁷ ואולם על אף הכרה זו לא נערך עד כה מחקר מקיף על יצירת אמיתן וילנסקי. מחקר זה מבקש להנכיח את קולה הספרותי הייחודי של יוצרת זו.

במאמר זה אתמקד בזיקות של שירים נבחרים לילדים מאת אמיתן וילנסקי למקורות מקראיים ואצביע על מגמות פמיניסטיות חתרניות ועל רבדים מורכבים של מחאה נשית ביצירתה. לטענתי, שירה משמשים תיבת תהודה

⁴ הנ"ל, לך ולך: שירים, תל אביב 1949; הנ"ל, פרחי נשייה, תל אביב תשכ"ג; הנ"ל, תמונות מן האלבום, תל אביב 1985.

⁵ אוריאל אופק, ספרות הילדים העברית 1900–1948, ב, תל אביב 1988, עמ' 531–533.

⁶ דנה קרן-יער, סופרות כותבות לילדים: קריאה קולוניאליסטית ופוסט-פמיניסטית בספרות ילדים, תל אביב 2007.

⁷ חנן חבר, 'שירת הגוף הלאומי: נשים משוררות במלחמת השחרור', תיאוריה וביקורת, 7 (1995), עמ' 99–123.

להשמעת קולות נשיים וילדיים המוזכרים בנרטיב התנ"כי אגב הרחבת היריעה, שילוב מסרים פמיניסטיים וטוויית ידיעותיה הנרחבות בתחום המדרש והאגדה.

כמו כן אצביע במאמר על התפתחות שחלה בשיח עם המקרא בשירת הילדים של אמיתן וילנסקי, החל משירים מוקדמים שפורסמו בשנות השלושים ועד לשירים מאוחרים שפרסמה בשנות השמונים. במחקרי אסתייע בתאוריות פמיניסטיות המתקשרות לשימוש של נשים יוצרות בנרטיבים קנוניים-פטריארכליים ביסודם לשם יצירת לשון נשית חדשה בדרך של דה-מיתולוגיזציה ורה-מיתולוגיזציה,⁸ וכן בתאוריה פמיניסטית הבוחנת את התפתחות המחאה הפמיניסטית בקול הנשי.⁹

קווים ביוגרפיים וקווים ליצירתה לילדים

אלה אמיתן וילנסקי (1893–1995) נולדה בדורפאט¹⁰ שבאסטוניה. טרם עלייתה לארץ הייתה חברה בתנועת החלוץ ורכשה השכלה בתחומי הרפואה ומדעי הרוח, ולאחר עלייתה לארץ, במלאת לה 25, נרשמה ללימודי ספרות ומקרא באוניברסיטה העברית. לצד עבודתה בלשכה המרכזית של קרן היסוד בירושלים התמסרה לעולמות הכתיבה השירית והתרגום. אמיתן וילנסקי מעולם לא נישאה.¹¹ כפל שמות המשפחה שלה נובע מבחירתה לאמץ לעצמה

⁸ Alicia Ostriker, 'The Thieves of Language: Women Poets and Revisionist Mythmaking', *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 8, 1, (1985), pp. 68–90

⁹ Elaine Showalter, *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*, Princeton 1976

¹⁰ כיום טארטו.

¹¹ המידע הביוגרפי הקיים על אמיתן וילנסקי אינו רב; במאמרי הסתמכתי על פרטים מרשומתה של העורכת רמה זוטא (2023) על מכתביה שהשתמרו בארכיון גנזים. עוד למדתי על קווים לדיוקנה משיחות עם זוטא ועם הסופרת יעל מדיני. זוטא היא בתה של הסופרת והמשוררת ימימה אבידר טשרנוביץ' (1909–1998), שהייתה חברתה הקרובה של אמיתן וילנסקי; מדיני היא בתו של משה שרת (1894–1965), אשר היה שר החוץ הראשון של מדינת ישראל, ובשנים 1954–1955 שימש ראש הממשלה השני של ישראל. שרת קידם התנדבות ל-ATS. משיחותיי עם מדיני הבנתי שאביה העריך מאוד את אמיתן וילנסקי ואת דבר גיוסה ל-ATS. תודתי נתונה לרמה זוטא וליעל מדיני על השיחות עמן.

את שם הנעורים של אמה, אמיתן.¹² בזמן מלחמת העולם השנייה, במלאת לה חמישים, שירתה אמיתן וילנסקי בחיל העזר לנשים של צבא בריטניה (ATS, Auxiliary Territorial Service).¹³ בראיונות שנערכו עימה ניכרת בחירתה להבליט היבטים ציוניים בעברה ובזיכרונותיה: 'מימי ילדותי בעיר הולדתי דורפאט (אסטוניה) זוכרת אני בעיקר שני דברים, את תמונת הרצל על הקיר בדירת הורי, ואת המורה הפרטי שלי לעברית', כך שיתפה.¹⁴

מאפיינים ציוניים של ספרות מגויסת באים לידי ביטוי אף בשיריה לילדים, אשר כונסו בספרה הראשון, 'ירח פיקח', שזכה להצלחה ולתהודה.¹⁵ לדוגמה, בשיר 'גילי' קוראת הדוברת, השרה לילדה גילי, לסייע לה בעבודות הבית: 'בואי, גילי / תעזרי לי / לסדר את הלבנים'. בהמשך גילי זוכה לשבחים על שום ערך העבודה הטבוע בה מקטנות: 'בת ארבע את / ויודעת / לעבוד כמו פועלת'.¹⁶ בשיר 'הבנאים הקטנים' מתוארים רות ורם בניסיונותיהם לבנות ביתן של מלט: 'רות ורם ילדה וילד / רצו לבנות ביתן של מלט, / של מלט ושל אבן סיד, / שהביאו מעתלית'.¹⁷ ערך העבודה זוכה למעמד מועצם אף בשיר 'כשאגדל', שמתואר בו ילד שמשאת נפשו היא להיות איכר חרוץ ולהשכים קום אל עבודת יומו: 'לכשאגדל אהיה איכר [...] / אבנה לי בית קטון בכפר / בכל בוקר אשכים קום, / עת המושב כולו ינום'.¹⁸

עם ערכי העבודה והקוממיות, האופייניים לשירי הילדים בתקופתה, באים לידי ביטוי בשיריה של אמיתן וילנסקי גם המשובה הילדית, רוח המשחקיות והכמיהה להרפתקה. עם זאת עורכי הספרות לא תמיד הבינו והעריכו מגמות

¹² אמיתן וילנסקי מצאה עניין בילדי המשפחה ומכרים שהקיפו אותה. בספרי השירה שכתבה לילדים מוקדשים שירים רבים לילדים מחוג משפחתה ומכריה: עדו, אבנר, יעל, רמה.

¹³ היבטים מן המרחב הלאומי של גיוס ולוחמה באים לידי ביטוי בשירה הידוע 'במדינת הגמדים' ובשיר המאוחר יותר לילדים 'חיילי עופרת' (אלה אמיתן וילנסקי, **צבר בעציץ**, תל אביב תש"ם), ואף בשיריה למבוגרים העוסקים בנושאים אלה ובנושא השכול. את חותם גיוסה של אימתן-וילנסקי ל-ATS אפשר לראות אף בשיר הילדים שכתבה לאה גולדברג, 'דודה אלה, חילה', **דבר לילדים**, 1.4.1942, עמ' 225.

¹⁴ אופק (לעיל, הערה 5), עמ' 531.

¹⁵ אלה אמיתן וילנסקי, **ירח פיקח**, תל אביב 1937.

¹⁶ שם, עמ' 7.

¹⁷ שם, עמ' 125.

¹⁸ שם, עמ' 36.

אלה, והם מתחו ביקורת על כתיבתה כאשר פנתה אליהם לשם קבלת חוות דעת. כך למשל הגיב יהושע ח' רבניצקי, עורך הוצאת דביר, על השיר 'אילנה והמקק': 'העברית שלך טובה לעבודה במשרד, אך לא לכתיבת שירים'.¹⁹

רבניצקי אף לא הבין את רוח המשובה הילדותית המאפיינת את שיר הנונסנס 'משחק' ('תות שדה איננו תות'), ולפי עדותה של אמיתן וילנסקי: 'עד שלא [שיחקה] איתו את המשחק לא הבין רבניצקי את כוונת[ה]'.²⁰ עם זאת חרף הביקורת קיבל רבניצקי את השירים להדפסה, וכך יצא לאור בשנת תרצ"ח ספר שיריה הראשון של אמיתן וילנסקי, 'ירח פיקח', והתקבל באהדה רבה. כך כתבה על הספר אסתר גולדנברג: 'מלא תנועה ומשובה טללים ורסיסי צחוק ילדותיים [...] הגן על עציו ופרחיו, החיות והרמשים, הצעצועים והעצמים, כל אלה ממלאים את העולם בשיחם ובתנועתם, המוצאים בשירים ביטוי חי ועליז'.²¹

הבנה ורגישות לעולמם של ילדים באה לידי ביטוי במיוחד בשיר השני בספר, 'למה?', שנכתב בהשראת רמה זוטא, בתה של המשוררת ימימה אבידר-טשרנוביץ', קרובת משפחתה וחברתה הטובה של אמיתן וילנסקי. בשיר זה מתוארת הילדה רמה, המתעוררת השכם בבוקר ומציפה את אמה בשאלות סקרניות, כדרכם של ילדים: 'אמא, למה החמור / אינו שר כמו ציפור? / למה אין לדב כנפיים? / למה שט הדג במים?'²² כשתי שורות לפני הסוף שואלת רמה: 'למה אמא עסוקה?' ולבסוף, לנוכח היעדר המענה מצד האם, שוב פונה הילדה לאמה: 'ושאלה לי אחרונה: / אמא, למה אינך עונה?'²³ עולמם של הילדים, אנשים קטנים וסקרניים המעוניינים לחקור את העולם ואינם זוכים תמיד למענה מצד המבוגרים, העסוקים בעולמם הם, מואר בשיר זה בחינניות המעוררת מחשבה ורגישות מועצמת לעולמו של הילד.

¹⁹ אופק (לעיל, הערה 5).

²⁰ שם, עמ' 532.

²¹ אסתר גולדנברג אצל אופק, שם, עמ' 532. לדברי אופק, שם, עמ' 13, הצברים הקטנים הזדהו עם הילד גדעון המכריז בשיר 'גדעון מבלפוריה': 'בעיני טובה בלפוריה / מכל אשר בסוריה', והבנות מזדהות עם המסר הרגיש בשיר 'סוס עץ': 'צעצועים מרגישים / את הכאב כמו אנשים; / גם אם אין אף טיפת דם. / ולא יבכו כמו בני אדם'.

²² אמיתן וילנסקי (לעיל, הערה 15), עמ' 6.

²³ שם.

אופק זיהה עוד תכונות בשירת אמיתן וילנסקי ובחר להדגיש את 'הסקרנות והתשוקה להרפתקה'²⁴ כהיבטים מרכזיים בשירה, החל מפרסום שירה הראשון, 'הצי הלבן',²⁵ ואת רוח הלחימה וההרפתקה המשולבות במשחקי ילדים המחקים את עולם המבוגרים, כפי שהם מובעים אף בשירה הידוע 'במדינת הגמדים'.

אלה אמיתן וילנסקי בצעירותה (באדיבות מכון גנזים)

לאורך כל שנות יצירתה ניכרה בשירי אמיתן וילנסקי המגמה לבטא את עולמו של הילד ביטוי אותנטי: הילד הוא חלק מעולמם של המבוגרים, ממלא תפקיד פעיל בעבודה, עמל ויגע, ואף שותף במאמץ המלחמתי. עם זאת ניכרת תשומת לב למאפייני עולמם של הילדים מבחינה רגשית וחברתית, ולפיכך השירים מבטאים את עולמם, את שפתם, את צורכיהם הרגשיים ואת התנהגותם. בהיבטים אלה אמיתן וילנסקי משקפת את המגמה שאימצו משוררות ויוצרות בנות דורה, כגון לאה גולדברג, מרים ילן-שטקליס, אנדה פינקרפלד-עמיר ובלהה יפה, אשר ביקשו לתת מבע אותנטי לשפת הילדים מתוך עולמם.²⁶

²⁴ אופק (לעיל, הערה 5), עמ' 531.

²⁵ אלה אמיתן וילנסקי, 'הצי הלבן', מוסף דבר לילדים, כ"ד בשבט תרצ"ד, עמ' 5.

²⁶ בתקופה זו נערך פולמוס על אופייה של ספרות הילדים, שבו נהוג לסמן את שלונסקי, ביאליק ואלתרמן כמובילים מגמה לכתובה גבוהה לילדים, שאינה יורדת לקומת הילד אלא מגביהה את קומתו באמצעות ספרות בעלת משלב מתוחכם ועושר הלשוני. לעומת זאת סופרות נשים בנות תקופה זו הדגישו מגמות פסיכולוגיסטיות ביצירותיהן והעדיפו את שפת הילדים מתוך רצון לשקף את עולמו של הילד שיקוף אותנטי ולגלות רגשות להווייתו הילדית. 'שפת הילדים הוגדרה על ידי צ'וקובסקי כשפת הדיבור של ילדים,

היבטים מקראיים בשירתה לילדים

היבט המאפיין רבים משיריה של אלה אמיתן וילנסקי לילדים ולמבוגרים הוא הזיקה לעולם התנ"ך. בהמשך להעמקתה ולידיעותיה הרחבות בתחום המקרא ניכרות ברבות מיצירותיה זיקות לעולמות התנ"ך מנקודת מבט ביקורתית-פמיניסטית, ובאמצעותה נבחנים דמויות, אפיזודות, פסוקים ותמות מן המקרא במגמה להנכיח קולות ילדיים ונשיים מושתקים.

כבר בשיריה המוקדמים לילדים ולמבוגרים ניכרות זיקות למקורות מקראיים; הן התעצמו והגיעו לשיא אומנותי ביצירה המאוחרת של אמיתן לילדים, שאף היא החשיבה לפסגת יצירתה לילדים, הספר 'הילד עילם, היונה והמבול'.²⁷ כדי לפענח את חשיבותו של ספר זה במרקם יצירתה הכולל של אמיתן וילנסקי לילדים ראוי ללמוד את הרקע לפרסומו.

כל יצירת ספרות יש לקרוא בהקשרה, בקונטקסט החברתי והתרבותי שפורסמה בו, ועל אחת כמה וכמה יצירה נשית. החוקרת איליין שוולטר (Showalter) פיתחה גישה ייחודית לניתוח טקסטים שכתבו נשים, וכינתה אותה 'גינקרטיקה' (Gynocriticism).²⁸ גישה זו מבקשת לחקור את הספרות שכתבו נשים מנקודת מבט פמיניסטית, מתוך הדגשת החוויות הייחודיות שלהן והמבנים התרבותיים שעיצבו את כתיבתן. לטענת שוולטר, יש להבחין בין כתיבה גברית לכתיבה נשית ולהתמקד באופנים שבהם נשים מביעות את קולותיהן הייחודיים ואת חוויותיהן, במיוחד בתחום המגדרי והחברתי. יצירות של נשים, לשיטתה, משקפות לא רק את החוויות האישיות שלהן, אלא גם את ההיסטוריה התרבותית והפוליטית של דיכוי מגדרי. שוולטר התייחסה לניתוח כתיבה נשית מתוך הבנה של ההקשר התרבותי

אשר נוצרה בהתאם לשלב ההתפתחותי של הילד [...] ואינה נתפסת על ידיו כצורה נחותה של שימוש בלשון, אלא כשפה בעלת היגיון משלה' (קרן-יער [לעיל, הערה 6], עמ' 89). שלונסקי ביקר גישה זאת ותבע כתיבה גבוהה לילדים, וירטואוזיות לשונית והדגשת ההיבט המשחקי שבשפה באופן מתוחכם. ראו: קורנאי צ'וקובסקי, **משתיים עד חמש: ההתפתחות הלשונית של ילדים**, בני ברק 1985, עמ' 91–92.

²⁷ אלה אמיתן וילנסקי, **הילד עילם, היונה והמבול: דמויות מן התנ"ך כשהיו ילדים וילדות: שירים**, ירושלים ותל אביב תשמ"א.

²⁸ שוולטר (לעיל, הערה 9); Elaine Showalter, 'Feminist Criticism in the Wilderness', *Critical Inquiry*, 8 (1988), pp. 179–205

והחברתי שבו היא נכתבת, מתוך חתירה להבנה כיצד הספרות יכולה לשמש כלי לביטוי התנגדות ולשינוי חברתי.

במחקר אחר מיפתה שוולטר את שלבי התפתחות הקול הנשי בספרות אנגלית לאורך הדורות והבחינה בשלושה שלבי התפתחות:

- א. השלב הנשי (Feminine) – בשלב זה כתבו נשים מתוך מודעות לנורמות הפטריארכליות והתאימו את עצמן לציפיות הספרותיות הגבריות. בכתיבתן שאפו להתקבל במסגרת הספרות הגברית, לעיתים אגב חיקוי סגנון וסוגות גבריות.
- ב. השלב הפמיניסטי (Feminist) – כתיבה נשית מתוך מודעות לדיכוי מגדרי, הבעת התנגדות למבנים הפטריארכליים ומתיחת ביקורת על הנורמות החברתיות השולטות.
- ג. השלב הנשי העצמאי (Female) – בשלב זה נשים כותבות מתוך עמדה נשית עצמאית, ללא צורך בהשוואה או בהתנגדות למסגרות הגבריות. כתיבה זו חוקרת את החוויה הנשית במלואה, מתוך עיסוק מורכב יותר בנושאים מגדריים, והיא משוחררת מהצורך להגיב על הסדר הפטריארכלי.

בהמשך לדברי שוולטר, לשם הבנת הזיקות למקרא ביצירת אמיתן וילנסקי חשוב להתוודע למעמד המקרא בחברה הישראלית בתקופה שבה פרסמה אמיתן וילנסקי את ספרה 'הילד עילם, היונה והמבול', ואף קודם לכן. כמו כן משום שתקופת היצירה של אמיתן וילנסקי נמשכה לאורך זמן, ראוי לבדוק אם חלה התפתחות בייצוגי הקול הנשי בשיח עם המקרא בשירי הילדים שלה.

א. מעמד התנ"ך בתרבות ובספרות הישראלית
שילוב יסודות מקראיים בספרות הילדים היה אמצעי סגנוני נפוץ ביותר בתקופת ראשית יצירתה של אמיתן וילנסקי, שכן התנ"ך היה ספר נפוץ ביותר בתקופה זו ונחלתם של כלל המגזרים. בהקשר זה ראוי להדגיש כי המקרא שימש לאורך הדורות אוצר של סיפורים, נרטיבים, גיבורים וגיבורות שעלילותיהם ושפתם הייחודית הם צור מחצבתה של תרבות המערב בכלל ושל הספרות העברית החדשה בפרט. אניטה שפירא הדגימה איך התעצב התנ"ך כאפוס ציוני בתקופת העלייה השנייה: התנ"ך היה למתווך בין ארץ

ישראל שראו העולים בדמיונם ובין הארץ שפגשו, ולכן תפסו היבטים מקראיים מקום מרכזי ביצירה הספרותית של יוצרים בני העליות הראשונות.²⁹

עם זאת שפירא אבחנה תנועת מטוטלת בתפיסת המקרא בחברה הישראלית: ראשיתו כנכס דתי-לאומי, והוא הפך בידי תנועת הציונות לטקסט היסטורי, תרבותי, ספרותי, חילוני, בעל איכויות הומניות ולאומיות. ואולם ניכוסו על ידי תנועות דתיות בחברה הישראלית הביא לידי ירידת מעמדו בשנות השמונים.³⁰ לפיכך אומנם הוסיף התנ"ך לשמש ציר מרכזי בעיצוב הזהות הלאומית הישראלית בתקופה זו, ועדיין ראו בתנ"ך מקור השראה לאומי, אך גישות ביקורתיות כלפי דמויות וסיפורים תנ"כיים החלו להשתרש בתרבות ובספרות הילדים והמשיכו לעצב מחדש את הנרטיבים הקלסיים באור חדש ולעיתים חתרני.

חיזוק לכך אפשר למצוא אף במסה שכתב אוריאל סימון,³¹ שתיארך לשנות השבעים והשמונים את התקופה שהתרחש בה תהליך של חילון השיח סביב התנ"ך. התנ"ך כבר לא שימש בהכרח מקור קדוש באופן גורף בחברה הישראלית, אלא נתפס במגזר החילוני מקור סיפורי היסטורי ותרבותי שאפשר לפרש בדרכים מגוונות.

מגמה זו התבטאה גם בספרות הילדים של שנות השמונים, שבה סופרים וסופרות החלו להתבונן על הדמויות התנ"כיות במבט אנושי יותר ולעיתים אף ביקורתי, מה שיכול להתפרש כעמדה חתרנית כלפי הנרטיבים המסורתיים. יצירות ספרות המתכתבות עם מקורות מקראיים כוללות הדהוד של מקור קדום ומוכר שעליו הן מבוססות, והן בונות קומה נוספת של שיח אינטרטקסטואלי.

שיח זה עשוי להיות בעל אופי מגוון, המשקף גישות שונות למקור המקראי: (א) שיקוף המקור המקראי והשלמתו באמצעות תוספת פרטים – הסיפור

²⁹ אניטה שפירא, התנ"ך והזהות הישראלית, ירושלים 2005.

³⁰ שם, עמ' 33.

³¹ אוריאל סימון, 'מעמד המקרא בחברה הישראלית: ממדרש לאומי לפשט קיומי', הארץ: תרבות וספרות, 26.3.1999.

המקראי הוא סיפור תמציתי הכולל פערים רבים, ואותם יצירת הספרות מבקשת להשלים; (ב) שיח עם המקור המקראי מתוך הדהוד רוח הפרשנות המסורתית, שהיא פרשנות לפי רוח המקרא; (ג) התכתבות עם מקורות מקראיים בהדהוד רוח המדרש הקדום והוספת תכנים חדשים; (ד) שיח שתכליתו עימות עם המקרא מנקודת מבט ביקורתית.³²

בקרב יוצרי ספרות הילדים העברית היה השימוש בתנ"ך כמקור השראה נרחב ומגוון, ויצירות מוקדמות רבות ממשיכות את הקו המסורתי של הנרטיב המקראי, אך נוצרו בהן גם יצירות שנכתבו בגישה חתרנית. יוצרות ויוצרים לילדים, כגון דבורה עומר, מאיר שלו, שלמה אבס ונורית זרחי, כתבו ספרות ילדים שהציגה דמויות תנ"כיות באור חדש, ולעיתים התעמתה עם ערכים מסורתיים.³³

יצירה חתרנית כזו לא הייתה נפוצה במיוחד בשיח המרכזי של ספרות הילדים, אך היא בהחלט התקיימה בשוליים והייתה חלק ממגמה רחבה יותר של בחינה מחדש של דמויות וסיפורים מן התנ"ך במבט ביקורתי. וכך עמדות חינוכיות ליברליות והחיפוש אחר גישות חדשות להוראת התנ"ך לילדים הובילו יוצרות ויוצרים לבחון נושאים של מגדר, מוסר ואתוס לאומי באור אחר. הסיפורים התנ"כיים, שהיו בעבר דגם לחיקוי וללימוד ערכים, נהפכו לנושא לבחינה ביקורתית, והחל תהליך של יצירת טקסטים לילדים שהציגו גישה פתוחה ושוויונית מבעבר, אשר ערערה על התפיסות הקלאסיות של הסיפורים התנ"כיים.

³² מלכה שקד, **לנצח אנגנך: המקרא בשירה העברית החדשה**, תל אביב 2005.
³³ יש דוגמאות רבות לספרי ילדים המבוססים על סיפורי התנ"ך בשינוי. דבורה עומר כתבה בשנות השבעים סדרה של סיפורי התנ"ך לילדים שדמויות מקראיות הוצגו בהם כבני אדם מן השורה (**מסיפורי התורה**, בן שמן 1976). נוסף על כך נכתבו ספרי ילדים המבוססים על סיפורי התנ"ך שעברו דה-מיטיזציה: מאיר שלו הציג גרסאות הומוריסטיות של סיפורי התנ"ך לילדים בספרו **מבול, נחש ושתי תיבות**, ירושלים 1993. נורית זרחי הציגה אפיזודות תנ"כיות באור חדש בשיר הילדים שלה 'זוגות-זוגות', העוסק בסיפור תיבת נח, ובשיר 'שבע' (נורית זרחי, **המלכה פטריה והמלך פטר**, תל אביב 1971, עמ' 42), העוסק בסיפור אהבתם של יעקב ורחל. נרטיב חתרני ושונה מאוד מן המקור המקראי מופיע אף בספר הילדים שלה **זוגות זאת**, ירושלים 1999.

אם כן, בחלק מיצירות ספרות הילדים הישראלית של שנות השמונים עבר התנ"ך תהליך של דה-מיתזציה. יצירות לילדים שיקפו את השינוי במעמד התנ"ך בחברה הישראלית, והוא נתפס לא רק כספר קדוש אלא כמאגר סיפורים שאפשר לעצבם מחדש בהתאם לערכי ההווה. כך ניתנה לילדים אפשרות להתמודד עם המורכבות של הטקסט המקראי התמודדות פתוחה יותר, התואמת את השינויים התרבותיים שהתרחשו בתקופה זו.

ב. זיקות למקרא ביצירות המוקדמות מאת אלה אמיתן וילנסקי אמיתן וילנסקי התחילה כאמור לפרסם את יצירותיה לילדים בשנות השלושים, והודות לימי חייה הארוכים הוסיפה לפרסם לאורך זמן, גם כאשר התעמעמה מגמת הקשר למקרא. כדי להבין את התפתחות הזיקות למקרא בכתביה אני סבורה כי יש להתחקות אחר מאפיינים ביצירותיה המוקדמות המשמשים כעין רמזים מטרימים לספר 'הילד עילם היונה והמבול', שפורסם בשנת 1980.

כבר בספר הילדים הראשון שפרסמה אמיתן וילנסקי, 'ירח פיקח', מופיע השיר 'ציפור פלא'. זהו השיר היחיד בספר שניכרים בו היבטים מקראיים, והוא מגולל את סיפורה של ציפור קסומה 'חכמה כמו ינשוף / וגם למודת כישוף', שחייה ארוכים 'מימיו של מתושלח', שזיכרונה צלול והיא מיטיבה לספר 'איך אביה הזקן / בזמן המבול בנה לו קן / ואיך נמלט אל תיבת נח / ושם מצא לו מנוח'.³⁴ ייחודו של שיר זה בנקודת המבט: אומנם אין הוא כולל תכנים חתרניים בולטים ביחס לנרטיב המקראי, אך האלמנט החתרני שניכר בו הוא החלפת נקודת המבט של מספר יודע כול, הרווח בנרטיב המקראי המסורתי, בנקודת המבט של ציפור פלא.

טענתי היא שכבר בשיר מוקדם זה אפשר לזהות מגמה של כתיבה חתרנית כלפי הטקסט המקראי, והיא הלכה והתעצמה בשירים מאוחרים של אמיתן וילנסקי. בספרה הראשון לא התאפשר לה להביע בגלוי מסרים חתרניים בקשר לטקסט המקראי הן בשל מעמדו המרכזי של הנרטיב המסורתי בחברה הישראלית, הן בשל השלב ההתפתחותי המוקדם שלה, משוררת בתחילת דרכה המבקשת להתקבל. ואולם בחינה מעמיקה של כתבי אמיתן וילנסקי

³⁴ אמיתן וילנסקי (לעיל, הערה 15), עמ' 33.

לילדים לאורך זמן משקפת מגמה עקיבה של כתיבה על דמויות ועל אפיזודות מן המקרא מנקודות מבט לא שגרתיות ובהדגשת מסרים חתרניים. דוגמאות לכך אפשר למצוא בשיר הסיפורי הארוך שהתפרסם ב'דבר לילדים' (תרצ"ט), ואף פורסם כשני עשורים לאחר מכן בספר 'אל האי כפתור: הרפתקה בחרוזים'.³⁵ בספר זה חיברה אמיתן וילנסקי, בדומה לרבים ורבות בתקופתה, את מציאות החיים בארץ ישראל עם תקופת התנ"ך, ושילבה את הללו בעולמם של שלושה בנים הכמהים להרפתקה. לאחר שקראו בשיעורי הבית על הקרבות בפלשתים בספר דברי הימים ועל גבורת דוד ושלמה החליטו שלושת הבנים לצאת למלחמה נגד הפלשתים שבאי כפתור.

הסיפור מדגיש את גבורת ימי קדם, המוסיפה לפעם עם חלוף השנים: 'נבוא ונגיד שם: המלך דוד, / גם שמשון – בנו חי וקיים'.³⁶ מתוך חוויית קריאת שיעורי הבית בספר דברי הימים ומתוך ההתוודעות להרפתקאות המלכים דוד ושלמה מתוודעים השלושה אל הפלשתים, יושבי האי כפתור שכבשו וחמסו את ארץ כנען, ויוצאים לשיט של הרפתקה, להילחם בפלשתים ולהביסם. חידושו של השיר, בדומה לשיר 'ציפור פלא', הוא שינוי נקודת המבט והבחירה בילדים צעירים ללוחמים גיבורי העלילה.

בחירה בנקודת המבט הילדית באה לידי ביטוי גם בשיר 'חלוקי אבנים', הכלול בספר 'פיל קטן היה לדינה'.³⁷ בשיר זה מתואר דיוקנו של המלך דוד, 'זקן ושבע יגע', ידו האוחזת בשרביט עייפה, מעילו כבד. עם זאת במפתיע, 'בסתר, / באין רואים', מתואר דוד פותח את ילקוט הרועים שלו ומשתעשע 'כמו ילד אחד!' בחמש אבנים, שאחת מהן 'שלח בפלשתי' – בענק גולית'. בעת שעשוע זה דוד המלך שוכח את גילו וחש שוב כנער צעיר, רועה צאן 'אדמוני / ויפה מראה'.³⁸ השיר משלב אפוא פרטים מקראיים המיוחסים לדוד, אך הבחירה היא בשיקוף אפיזודה לא-שגרתית, שאינה עולה בקנה אחד עם הנרטיב המסורתי, בהדגשת היבטים ילדיים בדמותו של המלך העשוי ללא חת, שבע המלחמות והקרבות.

³⁵ אלה אמיתן וילנסקי, אל האי כפתור: הרפתקה בחרוזים, תל אביב תשכ"ו.

³⁶ שם, עמ' 8.

³⁷ אלה אמיתן וילנסקי, פיל קטן היה לדינה: שירים לילדים, תל אביב תשל"ד.

³⁸ שם, עמ' 38–39.

ואולם בשירים למבוגרים שכתבה אמיתן וילנסקי באותה תקופה משתקפות ביתר שאת מגמות ביקורתיות כלפי הנרטיב המקראי: הן באות לידי ביטוי בשירים שפורסמו בקבצים 'לך ולך' ו'פרחי נשיה',³⁹ העוסקים בדמויות מקראיות מכל מיני מקורות תנ"כיים, כגון ספר בראשית, מגילת שיר השירים וספר שמואל.

ג. הספר 'הילד עילם, היונה והמבול'

על 'הילד עילם, היונה והמבול' התפרסמה רשימת ביקורת אחת, בכתב העת 'מאזניים', שכתב מבקר שכינור נ. קורא.⁴⁰ קורא כתב שאיכות הספר 'בינונית', ואינה עומדת בקריטריונים המאפיינים את יצירותיהם לילדים של ביאליק, אלתרמן ושלונסקי. הוא אף מתח ביקורת על היבטים שיריים שאינם צמודי מקרא, שבהם נטלה לעצמה המחברת חירות פואטית. הוא אומנם ציין: 'בעצם בחירת הנפשות המאכלסות את השירים יש קורטוב של מקוריות',⁴¹ משום שהן אינן גיבורים ושופטים אלא דמויות מן התנ"ך כשהיו ילדים וילדות, ואף מבקר את החירות הפיוטית שנקטה המשוררת הן מבחינת הבחירה לשלב לשון סלנג, הן בדבר הדיוק בפרטים בנוגע לדמויות המקראיות. בסיום הרשומה נדרש המבקר לאווירה המאפיינת את השירים, שהיא הוויה שאינה 'מעושה' כי אם בעלת 'עירוב טבעי של שחוק ושמחה ודאגה ועצב, עירוב האופייני להוויה האנושית זקניה ומבוגריה וילדיה גם יחד'.⁴²

אמיתן וילנסקי בחרה להגיב על הביקורת בנוגע לחירות הפיוטית שנקטה בספרה, וכך כתבה: 'קראתי את רשימתך ב"מאזניים" על הספר החדש שלי: "דמויות התנ"ך כשהיו ילדים וילדות". מובן שמותר לך לראות את ספרי כמתחת לבינוני [...] אם כי הוצאת "דביר" היתה בדעה אחרת [...] והרי אצלי

³⁹ לדוגמה, לשירים מספר בקובץ שיריה השני של אמיתן וילנסקי, 'פרחי נשיה' (לעיל, הערה 4), יש קשרים אינטרטקסטואליים עם שיר השירים, כגון השיר הפותח את הקובץ, 'בבית הקפה' (שם, עמ' 9), שבו המשוררת יוצרת היפוך תפקידים בין הרעיה ובין הדוד ממגילת שיר השירים. כמו כן ייחדה המשוררת כמה שירים למחאתה של חוה על מות בנה הבל (שם, עמ' 22–23).

⁴⁰ נ' קורא, 'ט"ו שירים לילדים', מאזניים, נב, 5–6 (1981), עמ' 432–433.

⁴¹ שם, עמ' 432.

⁴² שם, עמ' 433.

מדובר לא במחקר מדעי אלא בשירה פיוטית.⁴³ בהמשך לקו ששרטטה אמיתן וילנסקי בתגובה זו, בשירים אלה נטלה אמיתן וילנסקי את החירות הפיוטית להשמיע קול אחר, ביקורתי וחתרני ביחסו אל המקור המקראי, המבקש להעלות דילמות מוסריות מגוונות הנוגעות להיבטים מגדריים ולזכויות הילד.

עטיפת הספר 'הילד עילם, היונה והמבול'

אמיתן וילנסקי הייתה מעורה מאוד במקורות מקראיים, בפרשנות המקרא ובמדרש, ובחרה לנהל בשירי הילדים שלה שיח ביקורתי נוקב עם המקרא, ושיריה משמשים תיבת תהודה להשמעת קולות נשיים וילדיים בנרטיב התנ"כי. תיבת תהודה היא חלל אוויר סגור בכלי נגינה שתפקידו להגדיל את עוצמת הצליל. בהיעדר תיבת התהודה הצליל חלש ולא נשמע לאוזן. בשירי הספר 'הילד עילם, היונה והמבול' בחרה אמיתן וילנסקי להתמקד בדמויות נשים וילדים, המופיעות בצמצום בתנ"ך, והסתייעה בידיעותיה בתחום המדרש והאגדה להרחבת הדמויות כדי לספר סיפור אחר: סיפור נשי חתרני המשמיע קול של מחאה אגב פירוק הנרטיב המקראי הקדום וכתובה של נרטיב חדש.

⁴³ תוכן הדברים מובא במכתב תגובה פרטי ששלחה אמיתן וילנסקי למערכת כתב העת מאזנים בתשובה למבקר מתאריך 1.6.1981. את רשימתה חתמה בשמה ובשם משפחתה, ומתחת לשמות ציינה: 'BA' מהאוניברסיטה העברית בירושלים'. המכתב השתמר בעיזבון שבמכון גנזים.

החוקרת האמריקאית אלישיה אוסטריקר טבעה את המונח 'גנבת הלשון' כאמצעי ליצירת שפה נשית חדשה.⁴⁴ לשיטתה, מאחר שהשפה נושאת חותם אנדרוצנטרי ברור, אחת הדרכים ליצירת לשון אם היא באמצעות כתיבה מחדש של המיתוסים הכלולים בקנון התרבות הפטריארכלית. במחקרה התחקתה אוסטריקר אחר הדרכים שבהן נשים יוצרות משתמשות בנרטיבים קנוניים פטריארכליים ביסודם לשם יצירת לשון נשית חדשה, ומצאה בהן דרך של דה-מיתולוגיזציה ושל רה-מיתולוגיזציה.⁴⁵ לדבריה, קריאה מחודשת של המיתוס יכולה לאתגר, לפרק, לשנות ולתקן אותו, להאיר אותו ואת הנשים שבו מפרספקטיבה חדשה, לגלות בו משמעויות נסתרות ואף לשכתב אותו או להמציאו מחדש. כלומר, התהליך המתבטא בשירה הנשית כפול: התנועה היוצרת היא של שבירת המיתוס ובנייה מחדש.

ראוי להדגיש כי אמיתן וילנסקי בחרה להעביר בשירי הילדים שלה מסר חתרני להורים וילדים, משום שספרות ילדים מעצם הגדרתה היא סוגה הפונה לקהל כפול:⁴⁶ לילדים ולמבוגרים המתווכים לילדים את הטקסטים. אם כך, מתחת לחזות התמימה של ספרות ילדים אפשר פעמים רבות להעביר מסרים נוקבים וביקורתיים המיועדים לשני קהלי היעד.

הילד הוא עולם: עיון בשיר 'הילד עילם, היונה והמבול'

הספר 'הילד עילם, היונה והמבול' הוא אחד מספריה המאוחרים של אמיתן וילנסקי, ובעת פרסומו הייתה בשנות השמונים לחייה. בספר ט"ו שירים המוקדשים לגיבורים תנ"כיים בעת ילדותם: שבעה עוסקים בדמויות גברים מן המקרא (עילם, שמואל, גרשום, יותם בן גדעון, שמשון, דוד, יונה, ויזתא), שבעה בדמויות נשים מקראיות (עדה וצילה, רבקה, מרים, שרח בת אשר, אבישג, מיכל בת שאול), ושיר אחד עוסק בדמות גבר ובדמות אישה (ברק ודבורה). לספר פורמט ייחודי: כל כפולת עמודים כוללת את השיר מצד ימין, ומצד שמאל למטה ציטוט מן המקרא. משני הצדדים איורים עדינים מאת בינה גבירץ.

⁴⁴ Alicia Ostriker, *Stealing the Language: The Emergence of Women's Poetry in America*, Boston, 1986

⁴⁵ שם.

⁴⁶ להרחבה על מאפייני הנמען הכפול של ספרות הילדים ראו: יעקבה סצ'רדוטי, **ביחד וכל אחד לחוד: על נמען מבוגר ונמען ילד בשיר ספרות לילדים**, תל אביב 2000.

השיר הראשון בקובץ, אשר על שמו נקרא הספר, עוסק בדמותו של עילם, בנו בכורו של שם, נכדו של נח. השיר פותח בתיאור כניסת בעלי החיים ומשפחת נח לתיבה טרם פרוץ המבול: כולם נכנסים פנימה, חסר רק הילד עילם: 'רק הילד עילם / עוד אינו – נעלם... / ואיך סבא נח / ימצא לו מנוח?'⁴⁷ נח ושם המודאגים מעלים סברה שייתכן שעילם נפרד מידידים. והנה עילם מגיע לפני תחילת המבול ובידיו היונה הלבנה, סמל לשלום בין האל לאדם, בין אדם לאדם, ומסביר את איחורו: 'ארוץ – והגעתי / לפני המבול: / אך הספקתי לתפוס / יונתי – ...ממש "בול!"⁴⁸ בביקורת ב'מאזנים' הואשמה אמיתן וילנסקי בחוסר דיוק בשיר, משום שעל פי פשט המקרא נולד עילם לאחר המבול, ואף בשימוש בלשון סלנג, שאינה הולמת יצירות העוסקות במקורות מקראיים.

אני מבקשת להצביע על היבט אחר בשיר: על עצם הבחירה להנכיח ילד שהוא בבחינת שם בלבד בפשט המקרא, בהפיכתו לפרט בעל זהות, בעל תפקיד ובעל שליחות המתקשרת לשלום בין האדם לאל ובין אדם לאדם. בשירה של אמיתן וילנסקי הילד עילם הוא עולם, עולם ומלואו, ולא זו בלבד, הוא יסוד עולם. בשיר הפותח את הספר מתווה אמיתן וילנסקי את דרכה לאורך כל הספר: הנכחה אבסולוטית של קול הילד אגב הדהוד התפיסה הרומנטית שעל פיה הילד מייצג טוהר, שלמות וחוכמה, וכדברי המשורר ויליאם וורדסוורת', ממבשרי תנועת הרומנטיקה בשירה האנגלית: 'The child is the father of the man'⁴⁹. בכך המשיכה אמיתן וילנסקי קו שירה שהתחיל להתהוות בשנות השבעים והשמונים בשירה העברית, שהנכיח את הילד כפרט הראוי להישמע ולהיראות.⁵⁰

⁴⁷ אמיתן וילנסקי (לעיל, הערה 27), עמ' 5.

⁴⁸ שם.

⁴⁹ William Wordsworth, 'My Heart Leaps Up', *Poems in Two Volumes*, by William Wordsworth, Author of *The Lyrical Ballads*, I, London 1807, pp. 503

⁵⁰ בהקשר זה ראוי לציין את שיריהם של יהודה אטלס (לדוגמה, והילד הזה הוא אני, ירושלים 1977), של יהונתן גפן (לדוגמה, הכבש הששה עשר: שירים וסיפורים לילדים, תל אביב 1978), של נורית זרחי (לדוגמה, הנמר שמתחת למיטה, תל אביב 1976), ושל חגית בנימין (לדוגמה, כשאמא היתה קטנה, תל אביב 1977).

בנות ואימהות בספר 'הילד עילם, היונה והמבול'

השיר 'מרים הקטנה' הוא השיר החמישי בספר;⁵¹ לפניו שלושה שירים העוסקים בדמויות נשיות בילדותן: 'עדה וצילה' – נשות למך, 'הילדה רבקה' ו'שרח בת אשר'. שירים אלה יוצרים תצרף של תובנות שאפשר ללמוד ממנו על מעמדן הנמוך של הנשים, ובייחוד הבנות הצעירות, שעל אף כישוריהן וחוכמתן ייעודן הוא נישואין כפויים. לדוגמה, עדה וצילה, נשות למך, המתוארות בספר כילדות, מעידות על יופיין ועל כישוריהן, ועם זאת בנוגע לשתייהן מעידה הכותבת היודעת כול, המעורה בסופן: 'אך לשתי הילדות / גורל אחד נועד / להיות אשתו של למך / נגזר על כל אחת'.⁵²

השיר 'הילדה רבקה' מתאר אינטראקציה בין רבקה הקטנה ובין המינקת שלה, דבורה, המנסה לפייס את הילדה הבוכייה. דברי הפיוס שלה כוללים הבטחה בדבר נישואיה העתידיים של רבקה עם יצחק בן אברהם האמיד, אך רבקה מתוארת תוהה 'בקרובה הרחוק / בעלם אשר שמו יצחק / ואינו יודע לצחוק'.⁵³ בשיר זה מתוארת הילדה כמי שחווה את הסדקים והקשיים הצפויים לה בנישואים המוסדרים לקרוב משפחתה. השיר העוסק בדמות שרח בת אשר מדגיש את חוכמתה של שרח, אשר על פי המדרש חזתה לסבה, יעקב, כי בנו יוסף עודנו חי ולא נטרף.⁵⁴ שרח מתוארת בשיר כמי שעולה בחוכמתה על הבנים: 'בת לנו, שרח / ילדה רבת חן. / יפה מכל פרח / שנונה מכל בן'.⁵⁵

אם כן, שלושת השירים הללו יוצרים תמונת דיוקן לדמות הנשית הצעירה, דמות הבת ברוכת הכישרונות שאין לה תנאים לפתח קול אישי-נשי והיא כלי ביד הממסד הפטריארכלי. שלושת השירים הללו מכינים את הקרקע לשיר 'מרים הקטנה', שבמרכזו דמותה של מרים מלאת הכישורים: בעלת רוח הנבואה וכישרון השירה, שהיא שופר לקול הפטריארכלי בשיח עם אמה יוכבד.

⁵¹ אמיתן וילנסקי (לעיל, הערה 27), עמ' 12.

⁵² שם, עמ' 7.

⁵³ שם, עמ' 9.

⁵⁴ מקור המדרש: ספר הישר, בראשית, ויגש ט.

⁵⁵ אמיתן וילנסקי (לעיל, הערה 27), עמ' 10.

א. רעם שתיקת האם בשיר 'מרים הקטנה' לפי המסופר במקרא, מרים ניצבת להשגיח על התינוק שבתיבה, משה אחיה, העתיד לצמוח לגואלם ומנהיגם של ישראל.⁵⁶ מרים, שניחנה ברוח הנבואה, בשיר כבמקרא, מבקשת לעודד את אמה יוכבד שכעת אין ממה לפחד, אין צורך להוסיף ולהסתיר את התינוק, אין צורך לחשוש מפני המצרים: 'משכנים המצרים / עכשיו לא נפחד, / ואת התינוק / לא נסתיר כל העת', משום שבת פרעה תגונן על משה: 'הגבירה המצרית / בהחלט מסכימה / כי תינוק זה נשאר אצלנו / נשאר לזמן מה'.⁵⁷

בהתאמה למאפייניה של מרים המקראית, ששרה את שירת ההודיה לאל כאשר נבקע ים סוף לשניים, גם בשירה של אמיתן וילנסקי מרים מזוהה עם השירה ועם רוח הנבואה לעתיד לבוא ונדרשת לעתידו הגדול של משה: 'תני תוף, ואשירה לך / אמא יוכבד: / הילד שלך / יהיה שר ולא עבד!'

מרים ממשיכה ומוסיפה ומתארת את העתיד המזהיר המצפה למשה: 'ידעתי: תינוק זה / יגדל בארמון, / ויהיה אף חשוב / מאחיו אהרון'. מרים מזכירה לאמה כי היא שהעצימה אותה וחיזקה אותה להשמיע את קולה למרות מגדרה ולמרות גילה הצעיר: 'בעצמך את אומרת / תמיד לאבי, / וגם לנשים / שבשבת לוי: / עודנה קטנה / זו בתנו מרים: / אך מחשבת ליבה / עמוקה מני ים!⁵⁸

קישורה של מרים עם הים מהדהד את שירתה המקראית על הים. ככל הנראה למרות ניסיונותיה החוזרים ונשנים לחזק את אמה מרים אינה זוכה למשוב חיובי; דבר זה נלמד מתגובתה לשתיקת האם ולפניה העצובות בניסיון נשנה לחזק את רוח אמה: 'היא תאהב את ילדך / המצרית הטובה... / אך למה זה, אמא, / את שוב עצובה?'

רק בבית האחרון נשמע קולה של יוכבד, המכונה באופן מגמתי 'האם', בה"א היידוע, ומביעה צער שאין לו מקום או הד בפשט המקרא, צערה של אם שבנה נלקח ממנה, צערה של אם שלא תחוה את הקשר עם בנה, צערה של

⁵⁶ 'תִּתְצַב אַחֲתוֹ מִרְחֵק לְדַעַה מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ' (שמות ב, ד).

⁵⁷ אמיתן וילנסקי (לעיל, הערה 27), עמ' 12.

⁵⁸ שם.

אם שלא תשמע לעולם את בנה קורא לה 'אמא': 'ויוכבד האם בכאב מהרהרת: / כי 'אמא' יקרא / התינוק – לאחרת'. ניכר מאוד שיוכבד אינה מדברת, והקול שאמיתן וילנסקי משמיעה הוא קול נשי פנימי שאין לו זכר במקרא. הטקסט המקראי, המצוטט אף במוטו לשיר: 'ותצפנהו שלושה ירחים, ולא יכלה עוד הצפינו, ותקח לו תבת גומא [...] ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאור' (שמות ב, ג-ד), מתאר את סדר הפעולות שיוכבד עושה באופן מחושב כדי להציל את משה, אך אינו כולל את התחבטויותיה, את כאבה, אם המאבדת את הזכות לגדל את בנה. את כל אלה ביקשה המשוררת להנכיח בשירה.

אמיתן וילנסקי יצרה בשיר דיאלוג שרובו מונולוג של מרים, דיאלוג של דיבור מול שתיקה, דיבורה של הבת, המייצגת בדבריה את התפיסה הפטריארכלית ההגמונית ומהדהדת את המקור המקראי, אך אינה משמיעה את קולה של האם. ניכר מאוד לאורך כל השיר כי מרים מדברת אל האם ללא מענה, וממש כפי שבמקרא לא נשמע קולה של יוכבד, גם לאורך השיר יוכבד אינה נשמעת, ורק בסיומו אנו מתוודעים לקול הפנימי שאמיתן וילנסקי מהדהדת מתוך ישותה של האם השתוקה. קול זה אינו מייצג תפקיד או שליחות אלא יצר אימהי בסיסי, כאב גוף הנפרד מגוף, כאבה של אם הנפרדת מבנה ומצרה על שלא תחוה את הקשר ביניהם ואת חדות הגיל בהאזנה לקריאה 'אמא'.

ב. עקדה נשית בשיר 'אבישג'

השיר 'אבישג', אף הוא כ'מרים הקטנה', מתמקד בדיאלוג נשי בין בת ואם; הפעם בין אבישג השונמית בילדותה ובין אמה. דמותה של אבישג מוזכרת בספר מלכים בתפקיד סוכנת המלך דוד בעת זקנתו: 'יִבְקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת אֲבִישֶׁג הַשּׁוֹנְמִית וַיָּבֵאוּ אֹתָהּ לְמֶלֶךְ. וְהַנְּעָרָה יָפָה עַד מָאד וְתָהִי לְמֶלֶךְ סִכְנַת וְתִשְׁרְתָהּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעָה' (מלכים א, ג-ד). לאחר מות דוד ופרוץ סכסוך הירושה בין שלמה לאדוניה, שהוכרע בניצחון שלמה, היה הקשר עם אבישג העילה להריגתו של אדוניהו בפקודת שלמה, שכן אדוניהו שולח את בת שבע לבקש משלמה שייתן לו את אבישג לאישה (מלכים א ב).

על עולמה של אבישג,⁵⁹ נערה צעירה שהובאה לשרת את המלך דוד בזקנתו, לא ידוע דבר. אמיתן וילנסקי ביקשה בשירה להתמקד בנקודת המבט נשית על הדברים באמצעות השמעת קולה של אבישג הילדה בשיח נשי עם אמה. בתחילת השיר נשמע קולה הבוטח של הילדה אבישג, המספרת לאמה כיצד הביסה עם חברותיה הבנות את הבנים במשחק מחניים: 'אמא, שיחקנו / היום מול בנים – / ואיך הם הפסידו / בבושת פנים!' אבישג מצטיירת כילדה יפה בעלת תושייה ומידות טובות, אסרטיבית ובעלת ביטחון עצמי. את השיח הערני והבוטח של אבישג קוטעות דמעות האם, המסבירה את סיבת הבכי בעזיבת הקן המתקרבת של בתה לשימושו של המלך: 'כי מחר ילדתי, / את עוזבת הקן, ותהי לסוכנת / למלך זקן'.

אָבִישָׁג

"אמא, שחקנו
היום מול בנים –
ואיך הם הפסידו
בבושת פנים!
במשחק 'המחניים':
שרים הפנים:
'את זפה, רעיתי,
ועיניך יונים!'
ועונות הבנות:
'דודי צח ואדם...'
אך מה אתה, אמא?
בוכה את פתאם? ...
'כי מחר, ילדתי,
את עוזבת הקן,
ותהי לסוכנת
למלך זקן'.
'ובחרו דנקא בי,
בכת-כפר עגנה?' –
'כי תמה את, בתי,
שחורה ונאנה!'

"מה עושים בארמון?"
עוד תשאל אבישג:
אך גם לאמא
בוה איך משג.
רק שמעה בשונם:
בני-המלך רבים
על כס-המלוכה
בצרת זאבים!
ובת לו למלך
זפה, שמעה תמר;
אך אומרים כי גורל שלה
רע הוא נמר...
ואיך תהיה ילדמה שם?
דאגה בלב-אם
עת בתה קלנה היא
בבקר השכם...
אם חזרה אבישג
עוד לכפר אסר-כך? –
לא מצאנו כל רמז
לזה – בתנ"ך..."

נימצאו את-אבישג השונמית
וניבאו אתה למלך.
והנצרה זפה עדי-מאד.
מלכים-א. ג-ד

השיר 'אבישג' מתוך הספר 'הילד עילם, היונה והמבול'

⁵⁹ להרחבה על ייצוגי דמות אבישג המקראית בספרות ראו: Anat Breier-Kopolowitz, 'Transmatiation? Avishag the Shunammite in Three Contemporary Israeli Novels', *Shofar*, 41, 1 (2023), pp. 77–102

כאשר אבישג שואלת מדוע נבחרה לך, אִמָּה תולה זאת בתומתה וביופייה: 'כי תמה את, בתי, / שחורה ונאוה'. תמימות הנערה מודגשת בהמשך השיח כאשר היא שואלת את אִמָּה בקול ילדי: 'מה עושים בארמון?' לאם אין הרבה מושג על כך, אך בדבריה לבתה היא מהדהדת את מריבות בני המלך: 'רק שמעה בשונם: / בני המלך רבים / על כס המלוכה / כעדת זאבים!'⁶⁰ בעצם השוואה זו אמיתן וילנסקי מהדהדת את המקור המקראי, מלכים פרק ב, ואף את דמות הזאב המאיים על כיפה אדומה התמה ממעשיות האחים גרים.

בהמשך השיר נזכרת האם בבת המלך דוד, תמר, ומהדהדת את פרשיית אינוסה בידי אמנון אחיה: 'ובת לו למלך / יפה, שמה תמר: / אך אומרים כי הגורל שלה / רע הוא ומר'.⁶¹ הסמכת סיפורה של תמר מעצימה את הסכנה הצפויה לאבישג בארמון המלך ומגבירה את תחושת דאגת האם לבתה. דאגה זו מגיעה לשיא בבית האחד לפני האחרון בשיר: 'ואיך תהיה ילדתה שם? / דאגה בלב אם / עת בתה מלווה היא. בבוקר השכם'. ההשכמה מהדהדת השכמה הורית אחרת במקרא, בפרשת עקדת יצחק: 'וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחְבֵּשׁ אֶת חֻמְרוֹ (בראשית כב, ג). לטענתי, כך אמיתן וילנסקי יוצרת בתיאור שירי לילדים פרשת עקדה נשית,⁶² ובה אם אכולת חששות, אשר בצו המלך מובילה את בתה לקורבן.

שלא כבסיפור עקדת יצחק, כאן המלך הוא בשר ודם ומייצג את הממסד הפטריארכלי, שלא נשמע בו הקול הנשי, ובייחוד לא הקול הנשי הילדי. השיר מסתיים בסימן שאלה מדאיג שאינו נוגע להמשך האזכורים של אבישג במקרא אלא לשאלה אם שבה אל חיק משפחתה וביתה: 'אם חזרה אבישג / עוד לכפר אחר כך? / לא מצאנו כל רמז לזה – בתנ"ך'. טון הדברים ביקורתי, שכן התנ"ך והפרשנים המסורתיים מצביעים על הכיוון ההפוך: אבישג נשארה בבית המלוכה, ונוכחותה שימשה עילה לסכסוך בין בני דוד.

כאבן של האימהות נשמע בשני השירים – הן ב'מרים הקטנה' והן ב'אבישג', ובנותיהן מצטיירות ככלי שרת בידי הפטריארכיה, אם כלי שרת המעצים את

⁶⁰ אמיתן וילנסקי (לעיל, הערה 27), עמ' 26–27.

⁶¹ שם.

⁶² להרחבה על שירה נשית בנושא העקדה ראו: רות קרטון-בלום, סיפור כמאכלת: עקדה ושירה, תל אביב תשע"ג.

התפיסה ההגמונית כמרים, אם כלי שנועד לשרת כפשוטו, בגופו, את הפטריארכיה ההגמונית, כאבישג. המקרא מתאר במקרים רבים אימהות וילדים שהקשר ביניהם מופסק בשל חשיבות השליחות הציבורית, האלוקית. פשט המקרא, ובמקרים רבים אף המדרש, אינו מותיר מקום לפיסות האנושיות הפרומות, לפרדה הכואבת, לכאב האם או לאומללות הילדים שנועדו לגדולות או שאביהם נועד לגדולות.

אם עוקדת ונערים עקודים בשירים על שמואל ועל גרשום

לא רק ילדות צעירות משולחות לגורלן הסוער בשיריה של אמיתן וילנסקי, כי אם גם נערים. בשירי הספר העוסקים בדמויות הנערים שמואל וגרשום בן משה הנכחה אמיתן וילנסקי קולות צעירים המשקפים חוויות מורכבות של קשיים בתקשורת בין ילדים להוריהם, של נטישה הורית ושל מחיר ההליכה בדרכים שהתווה האל: גרשום בן משה, שנוכחות אביו בחייו נעדרת בשל תובענות השליחות האלוקית, ושמואל, אשר בשם נדרי אמו נמסר לעבודת האל בגיל צעיר. היבט משותף לשני השירים הוא ששניהם מציגים את נקודת המבט של הנער, והדבר בא לידי ביטוי אף בכותרותיהם: 'הנער גרשום', 'שמואל הנער'. נקודת מבט זו נעדרת מן הפשט המקראי ומונחת על ידי אמיתן וילנסקי בשיריה.

השיר 'הנער גרשום' הוא השיר השישי בספר, ועוסק בדמותו של גרשום בן משה. לפי המדרש, גרשום הוקדש לעבודה זרה, בהסתמכות על כמה היבטים: (א) לא משה הוא שמל את בנו; (ב) התעלמות מדמותו במקרא – הוא לא המשיך את דרך אביו; (ג) מסיפור פסל מיכה, המוזכר אף באבות דברי נתן, עולה שהנער הלוי שהיה לכוהן סביב הפסל שעשה מיכה היה יהונתן בן גרשום בן מנשה.⁶³

מהשיר ניכר כי אמיתן וילנסקי בקיאה במדרשים אלה, המוזכרים בפירוש בשיר בדברי זקני יהודה: 'בוש והיכלם! / זעקו הם מרה: / בן משה רבנות /

⁶³ מיכה עשה פסל לשם שמיים, ולכן היה מעשהו בבחינת מעשה אסור, המערב עבודת ה' עם עבודת אלילים. זהות גרשום כבן משה נלמדת ממסורת חז"ל הנתלית בנר"ן התלויה במילה מנשה. מכאן מסיקים כי מדובר בבן משה: 'וכי בן מנשה היה?! והלא בן משה היה! אלא לפי שלא נדמו מעשיו למשה אביו, לפיכך תולין במנשה' (אבות דר"ג, לד, מהדורת שכטר, ניו יורק וירושלים, 1997, עמ' 200).

בעבודה זרה!⁶⁴ ואולם אמיתן וילנסקי תלתה את התנהגות הבן בהזנחה שנהג בו אביו, המנהיג הדגול משה: 'לא קירבני אבי / ולא שוחח איתי! [...]. איש זר ונוכרי / לי היה אז אבי / אך אדיר, נורא הוד / בא לעם – כנביא!' פער כואב מצטייר משורות אלה בין האופן שבו נתפס משה בעיני העם, נביא דגול ונערץ, ובין תחושות הזרות, ההזנחה והנטישה שחש בנו.

תחושות מעין אלה עולות אף בדיוקנו של שמואל בשיר 'שמואל הנער': בדומה לאבישג, אשר נדונה לשרת מלך זקן, אף שמואל נדון לגורל זה. מודגשת פרישתו מאחיו והיותו בתו במשכן שילה כיתום: 'מאחיו הוא נפרד / כולם יעזבוהו, / ישובו ביתם – / ולבדו הוא בשילה / נותר כמיותם'. גורלו יוצא הדופן מודגש לנוכח גורל אחיו: הם נותרים כגוף אחד בבית מוצאם: 'הם עובדים בשדה עם קוצרים: / ועם רדת השמש / הביתה חוזרים', ולעומת זאת שמואל מתואר לא כנבחר האל אלא כשונה ואומלל: 'ורש הוא – בן מסכן / כל ימיו ישרת / פני עלי הזקן'.⁶⁵

במקרא מתוארת עמידתם של חנה ושמואל בנדר האם להקדיש את בנה לעבודת האל, ואילו אמיתן וילנסקי מאפשרת לשמואל שבשיר להתקומם נגד שליחות זו ונגד הכפפת חייו ורצונו לנדרי אמו: 'תוהה אז שמואל: זאת הבטיחה האם! / ולמה זה הוא / את נדרה ישלם?' המסר העולה מדברי שמואל הוא כי כל איש ונדרי, כל אישה ונדריה, ואחד או אחת לא יכפיפו את האחר. המרי אומנם אינו מתממש בפועל, כי שמואל אכן מקבל עליו את השליחות – במקרא וגם בשיר – אך קולו הפנימי, שאינו זוכה לביטוי במקרא, מושמע בשיר: 'אך קיבל את הדין: / וניצב הוא בשער / בדד [...]. נפחד – / כי עודנו רק נער'.⁶⁶ תחושת הבדידות מועצמת באמצעות האיור הממחיש את בדידותו הקודרת של שמואל הניצב בדד ומביט ממקום שירותו במשכן אל נופי השדות.

שיר על אותו נושא כתבה אלה אמיתן וילנסקי למבוגרים: השיר המוקדם 'הנער נער', מתוך ספר שיריה הראשון למבוגרים 'לך ולך'.⁶⁷ במקרה זה,

⁶⁴ אמיתן וילנסקי (לעיל, הערה 27), עמ' 15.

⁶⁵ שם, עמ' 23.

⁶⁶ שם.

⁶⁷ אמיתן וילנסקי, לך ולך (לעיל, הערה 4).

מכיוון שפנתה לקהל בוגר, אין צנזורה ועידון, וה'אני מאשים' הבוקע מגרון הנער שמואל מובע באופן ברור וצורב: 'דולק נר בודד בארון אלוקים / בוער ולא כבה [...] לא אוכל / זבחתני אמי, השאלתני לאל: / עד עולם אשאר בהיכל!'⁶⁸.

איור השיר 'שמואל הנער' מתוך הספר 'הילד עילם, היונה והמבול'

מפגש עם ויזתא

שמו של השיר האחרון בספר הוא 'מפגש עם ויזתא'. שלא כשאר הדמויות המקראיות בספר, ויזתא הוא היחיד שאינו יהודי, וגורלו, כידוע, הוא המר משל כולם, שכן הומת ונתלה בשל עוונות אביו המן. בפרסית עתיקה משמעות שמות של ויזתא היא 'נולד טוב יותר'.⁶⁹ במגילה מודגש השם ויזתא: יש לכתוב במגילה וי"ו גדולה ולהאריך בהגיית האות הראשונה בשם ויזתא בעת קריאת המגילה, לרמז שכולם נתלו יחד.

כמו כן זכתה דמותו של ויזתא לתשומת לב במדרש ובספרות הרבנית. אחת הדרכים שבהן התמודדו פרשנים עם תליית בנו הצעיר של המן הייתה בהצגתו כטיפש מרושע שיזם את תוכניותיו הרצחניות של המן. עם הזמן

⁶⁸ אמיתן וילנסקי (לעיל, הערה 27), עמ' 45.

⁶⁹ תמר עילם גינדין, **מגילת אסתר: מאחורי המסכה**, תל אביב 2016, עמ' 147. לדבריה, השם ויזתא כתוב במגילה בווי"ו גדולה כדי לציין את עמוד התלייה.

נקשרו בדמותו של ויזתא תכונות נוספות הקשורות לשטות ולצחוק במחזות פורים למבוגרים. הוא אופיין כטיפש בפארסות, בסיפורים, במחזות פורים ובדרמות ילדים, כמו אלה של עקביה, ברקוביץ, פירשטמן ואחרים.⁷⁰

ויזתא של אמיתן וילנסקי מצטייר באופן קומי מבדח משהו, שכן הוא מסלף מושגים יהודיים ומוציאם מהקשרם. לדוגמה, הוא מציע לדוברת בשיר: 'עוגה מן המן / שאכלו בני ישראל בצאתם מתימן', וטוען: 'השנה חל פורים בהושענא רבה'. לכאורה התנהלותו של ויזתא בשיר עולה בקנה אחד עם אווירת 'ונהפוך הוא' של חג הפורים, ואף עם תכונת הטיפשות המזוהה איתו במדרש ובספרות. ואולם הבדיחות הללו עוברות מן האפיון הקומי לקוטב הטרגי כאשר ויזתא מתחיל לפזם: 'חג פורים, חג גדול הוא ליהודים'. הדוברת בשיר מוכיחה אותו ומתקנת ברוח ראשית השיר: 'ויזתא / וכי לא ידעת: / צורר יהודים הוא / המן בן המדתא!'

בנקודה זו נזעק ויזתא, מתקן את דברי הדוברת ומגן על אביו: 'סתם דיבה על אבי! קרא ויזתא, / שקר וכזב הוא / מלמעלה עד מטה!' על כך עונה הדוברת: 'הן כך / מילה במילה / על המן נאמר / בסיפור המגילה'. וממשיכה: 'ומה שבספר / תנ"ך נכתב – אמת ונכון הוא / מאלף עד תיו'.⁷¹

ויזתא של אמיתן וילנסקי מייצג אפוא את צידו השני של הסיפור, קול שלא נשמע, קולו של הילד ה'אחר', שאינו יהודי.⁷² אפיונו ההתחלתי כילד מתבדח מעצים את דמותו הילדית ואת היותו בן נאמן המגן על אביו, דימוי שונה בתכלית מזה המוצג בפשט המקרא, כמי שראוי לתלייה, ובוודאי במדרשים, שבהם ויזתא מוצג כדמות שטנית העומדת מאחורי מזימת המן.

אמיתן-וילנסקי השתמשה בשיר הזה לא רק כדי להנגיש את סיפורי המקרא לילדים, אלא גם כדי להציף הרהורים בנוגע לסוגיות טעונות כגון תליית עשרת בני המן בשל חטאי אביהם ולהעביר מסר מוסרי עמוק. שירה של

⁷⁰ שולה איתן וירדנה הדס, 'ויזתא – צעיר בניו של הצורר', ספרות ילדים ונוער, ב, יח (1979), עמ' 17–24.

⁷¹ אמיתן וילנסקי (לעיל, הערה 27), עמ' 30.

⁷² להרחבה על משוררות קוראות תיגר על המגילה ראו: אילנה אלקד להמן, 'אלף סליחות ויזתא: משוררות קוראות תיגר על מגילת אסתר', הפנקס (2010): <https://did.li/LITrl>

אמיתן וילנסקי מתבסס על טקסט התשתית של המגילה. כך גם פרטים שאינם מופיעים בשיר ומתקשרים למותם בתלייה של עשרת בני המן ידועים לקורא המבוגר ולקורא הצעיר, הנפגשים עם תוכני המגילה מדי פורים. עם זאת במגילה הקורא אינו נפגש עם דמותו של ויזתא מעבר לשמו ולהיותו צעיר בניו של המן. לעומת זאת השיר כשמו כן הוא, יוצר מפגש עם דמותו של ויזתא, עם הווייתו הילדית המתלוצצת, עם נאמנותו לאביו. ממצב של שם גרידא בפשט המקרא או של דמות שטנית במדרש, ויזתא הופך בשיר לדמות בעלת תכונות אנושיות מעוררות אהדה וחמלה, וכך הידיעה על גורלו האכזרי נעשית טעונה ומורכבת יותר ומעוררת תהיות מוסריות.

השיר מעורר דיאלוג פנימי בקרב הקורא, הנמען הכפול, הצעיר והמבוגר, ומזמין חשיבה ביקורתית על צדדי הסכסוך, משקף רגשות וחוויות הקשורות בהתמודדות עם מושגים מורכבים של נקמה וצדק, שכר ועונש, המעוררים דילמות מוסריות הנובעות מהנרטיב המקראי.

סיכום

באחרית הדבר לספרה 'שאני אדמה ואדם' דימתה יפה ברלוביץ את ספרות הנשים ליבשת אבודה שיש לגלות ולהציף אל פני השטח.⁷³ הטענה המרכזית שלה היא שספרות נשים לאורך הדורות נדחקה לשוליים והוזנחה בתולדות הספרות והתרבות, אף שכתובה נשית מציגה זוויות ייחודיות ועוסקת בנושאים חברתיים, תרבותיים ואישיים בעלי חשיבות רבה. ברלוביץ הראתה שהכתיבה הנשית נבדלת מן הכתיבה הגברית בחשיפת עולמות פנימיים ונושאים מודחקים שהותאמו לתכתיבים של הספרות הקנונית, המושתתת על פי רוב על קול גברי. לטענתה, חשיפת ספרות הנשים תורמת להבנה רחבה יותר של התרבות ושל ההיסטוריה ומדגישה את הצורך להשיב לנשים את מקומן הראוי בהיסטוריה של הספרות.

במאמר זה ביקשתי להיענות לקריאה זו באמצעות עיון ביצירתה לילדים של המשוררת אלה אמיתן וילנסקי, המוכרת בתודעת הציבור הישראלי כמשוררת של שיר אחד ('במדינת הגמדים'). עד כה לא נערך עיון מעמיק ביצירת אמיתן וילנסקי, ולפיכך מאמר זה מבקש להפנות את הזרקור לתופעה

⁷³ יפה ברלוביץ, שאני אדמה ואדם: סיפורי נשים עד קום המדינה, תל אביב תשס"ג.

ייחודית בשירה לילדים הנוגעת לשיח הביקורתי הקיים בנוגע למקורות מקראיים. המאמר מציג עיון במגוון שירי ילדים מאת אלה אמיתן וילנסקי שנכתבו בשנים 1937–1980, המשקפים זיקות אל המקרא, בטענה כי שירת הילדים של אמיתן וילנסקי יוצרת מרחב פואטי המכיל שיח אינטרטקסטואלי ביקורתי עם המקרא וכי אפשר לזהות התפתחות של ממש לאורך השנים באופי השיח שלה עם מקורות מקראיים ביצירתה לילדים.

עיון ביצירתה המוקדמת לילדים משקף עיצוב שמרני למדי של דמויות ושל אירועים מהמקרא, הממוקד בנרטיבים הלאומיים והציוניים של התקופה ('ציפור פלא', 'אל האי כפתור: הרפתקה בחרוזים', 'חלוקי אבנים'). עם זאת לאורך השנים אפשר לראות שינוי עמוק, חתרני, באופי הזיקות למקרא בשירתה, המתבטא בעיקר בשירים מאוחרים הכלולים בספר 'הילד עילם היונה והמבול'. שירים אלו משקפים תהליך שבמרכזו רה-מיתולוגיזציה של סיפורים מקראיים ושימת דגש הולך וגובר בקולות נשים וילדים, הזוכים לייצוג שולי בנרטיב המקראי המקורי.

השינוי באופי השירה של אמיתן וילנסקי קשור קשר הדוק להתפתחות ההיסטורית והתרבותית של החברה הישראלית. בשנות השבעים והשמונים החל התנ"ך לעבור תהליך של דה-מיתולוגיזציה בחברה הישראלית, ונתפס לא רק כמקור קדוש אלא כמאגר נרטיבים בעלי אופי לאומי שאפשר לפרשם בדרכים מגוונות, לרבות דרכים ביקורתיות. התפתחות זו משתקפת גם בשירתה של אמיתן וילנסקי, שהתחילה לנהל דיאלוג מורכב יותר עם הנרטיבים המקראיים, דיאלוג הכולל לעיתים קרובות עימות עם הערכים המסורתיים.

אם נשתמש במיפוי של שוולטר, אפשר לזהות בשירי אמיתן וילנסקי מעבר מהשלב הנשי (Feminine) לשלב הפמיניסטי (Feminist), משיח מוגבל ומאופק עם המקורות המקראיים, העולה בקנה אחד עם רוח התקופה ועם ערכיה, לשיח ביקורתי וחתרני המבקש להגביר את תהודתם של קולות מושתקים במקרא.

מהדוגמאות הרבות משירי הספר 'הילד עילם, היונה והמבול' המוצגות במאמר זה עולה קולה הייחודי של אמיתן וילנסקי, המשקף את התמצאותה

הרבה במקורות תנ"כיים ואת תעוזתה הרבה בהשמעת קול נשי ייחודי המשקף חיפוש ותהייה אישיים שלה, אישה המבקשת להשמיע את קולה על רקע התקופה, וכן אישה המבקשת להיות שותפה בגיבוש הנרטיב הלאומי והכללי. היא עשתה זאת באמצעות עיצוב שירתה כתיבת תהודה המגבירה קולות נשיים וילדיים, המוזכרים בצמצום בנרטיב המקראי ונתפסים שוליים. אם כן, קולה הפואטי, כדבריה,⁷⁴ בוודאי אינו מתמצה בשיר אחד אלא נבנה כתצרף משירים רבים הכוללים מסרים מורכבים בהקשרם המקראי.

---

⁷⁴ אמיתן (לעיל, הערה 3).